

Токоев А.А., Сулайманова Г.Б., Эргешбаева Р.Дж.

ЧЕТ ӨЛКӨ МАМЛЕКЕТТЕРИНИН ТАРЫХЫН ЖАНА УКУКТАРЫН ОКУТУУ КУРСУНУН КЭЭ БИР УСУЛДАРЫ

Токоев А.А., Сулайманова Г.Б., Эргешбаева Р.Дж.

НЕКОТОРЫЕ МЕТОДИКИ ОБУЧЕНИЯ КУРСА ИСТОРИИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

A.A. Tokoev, G.B. Sulaimanova, R.Dzh. Ergeshbaeva

SOME METHODS OF TEACHING THE COURSE OF HISTORY OF STATE AND LAW OF FOREIGN COUNTRY

УДК: 378.11

В статье описан опыт использования классических методов преподавания на занятиях по курсу «История государства и права зарубежных стран».

Ключевые слова: лекция, семинар, студенты.

Макалада «Чет өлкөлүк мамлекеттеринин жана укуктарынын тарыхы» курсун окутуудагы кээ бир классикалык усулдарды колдонууга арналаган.

Негизги сөздөр: лекция, семинар, студенттер.

In the article is depicted experience of using classical teaching methods in classrooms on "Governmental history and Law of foreign countries."

Key words: lecture, seminar, and students.

Заманбап мамлекеттик-укуктук системаларынын пайда болушун, өнүгүшүн билүү жана өздөштүрүүдө «Чет өлкөлүк мамлекеттеринин жана укуктарынын тарыхы» курсу чоң ролду аткарат. Бул дисциплина юридикалык факультеттерде биринчи курста окутулат. Сабактын окуу китептери жагынан камсыздалышын алып карасак, көпчүлүк башка юридикалык сабактардай эле, алар орус тилдүү. Кыргыз тилинде адабият аз. Ошону менен бирге башка көйгөү катары бул семинардык сабактарды алгачкы булактар менен өтүү. Маселен, Хаммурапинин мыйзамдары, Манунун мыйзамдары, Каутильинин Артхашастрасы, XII таблицалардын мыйзамдары, Гайдын Институциялары, Эклога, Салич Чындыгы, Бовези кутномдары, Эркиндиктердин Улуу хартиясы, Каролина, Тан кодекси, Чынгысхандын Улуу Ясасы ж.б. тарыхый-укуктук ой-жүгүртүүнүн эстеликтери кыргыз тилине которулган эмес. Бирок аудиториялык сабакта, өз алдынча даярданууда кыргыз тилдүү тайпалар түздөн-түз бул документтер менен иштебесе, алар бул темалардын түпкү максатына жете албастыгы шексиз. Бул документтерди түздөн-түз окуп, керектүү беренелерге кайрылуу, алардын маанисин терең өздөштүргөндө гана, студент каралып жаткан доордун мамлекетинин, укугунун өнүгүү тенденцияларын түшүнө алат, алардын өзгөчөлүгүн байкай алат.

Демек, бүгүнкү күнү окутуудагы маселелердин бири – бул «Чет өлкөлүк мамлекеттеринин жана укуктарынын тарыхы» курсу боюнча алгачкы

булактарды мамлекеттик тилге которуу жана аларды лекциялык, семинардык сабактарда, студенттердин өз алдынча иштөөсүндө толук кандуу колдонуу. Макалада авторлор семинардык сабакта колдонууга сунушталган кээ бир усулдук ыкмалар тууралуу сөз кылышат.

Эгерде «Чет өлкөлүк мамлекеттеринин жана укуктарынын тарыхы» курстун семинардык сабактарынын планына кайрылсак, анда көпчүлүгүндө «Калктын социалдык түзүлүшү жана негизги катмарларынын укуктук абалы» аттуу суроосу каралган. Бул маселе татаал, анткени, мисалы, Германиянын XIII к. *Саксондук Чындыгына* кайрылсак, катмарлардын көп кырдуулугун байкайбыз. Ал кезде германдыктар *король, диний княздар, королдун жакыңкы вассалдары, графтардын вассалдары, шеффендер* болуп бөлүнүшкөн. Мындан тышкары, *эркин жана эркин эмес, асыл жана асылдуу эмес* жактар, *рыцарлар* өздөрү - жети катмарга бөлүнгөн, дыйкандар – эркин дыйкандар же *чиншевиктер (биргельддер жана жөнөкөй чиншевиктер)*, ижарачылар (*ландзастар*), *жеке көз каранды дыйкандар (батрактар жана литтер)* болуп бөлүнүшкөн.

Хаммурапинин мыйзамдарын алып карасак, аларда *авилум* (сөзмө-сөз которгондо «адам», «адамдын урпагы» дегенди түшүндүрөт) - эркин адам; *мушкенум* (сөзмө-сөз которгондо «чөгөлөгөн», «кызматка алууга сураныч менен кайрылган адам дегенди түшүндүрөт»); *редум, баирум* аттуу аскердик кызматкерлер; *тамкарлар* (соодагерлер, сүткорлор) жана *шамаллумдар* (алардын агенттери) болуп бөлүнгөн. *Дхармашастра Мануда* болсо кол тийбестердин өзү - *чандалдар, швапачилер, куугунтукка алынгандар* деп жиктелген. *XII таблицалардын мыйзамдарында - адсидулар* – өз алдынча римдиктер, колунда бар алдыңкы төрт катмарларга кошулган; *пролетарийлер* – бешинчи, кембагалдардын катарына киришкен, анткени алар мамлекетке өз балдарынан башка эч нерсени сунуштай алышкан эмес, көбүнчө бирөөлөрдүн жерин ижарага алып иштетишкен, ошол себептен *пролетарийлер* деп сөзмө-сөз которгондо «балдарды жаратуучулар» дегенди билдирет.

Демек, жогорудагы мисалдарга таянсак,

«Калктын социалдык түзүлүшү жана негизги катмарларынын укуктук абалы» аттуу суроого жооп табууда студенттерге авторлор *классикалык усул – таблицаны толтурууну сунушташат*. Таблица менен иштөөдө студенттин билими айкын, так, системага салынып, жалаң кара сөзгө караганда, маалыматтын графикалык берилиши алардын эсинде

бекем калууга жана өздөштүрүүсүнө көбүрөөк негиз түзсө керек.

Биздин оюбуз боюнча, бул суроого студенттер так, системалуу билим алуу үчүн аларга өз алдынча даярданып, семинардык сабакта төмөнкүдөй таблицаны толтурууну сунуштаса болот:

Мамлекеттин аталышы, тарыхый-укуктук документтин аталышы, кабыл алынышын мезгили				
№	Калктын негизги тайпасынын, социалдык катмардын аталышы	Укуктук абалы	Булактын беренеси	Кошумча маалымат
<i>Байыркы Вавилон, Хаммурапинин мыйзамдары, Б.з.ч. XVIII к. ортосу</i>				
1	Сарай кулдары	/йгө ээлик кылуу укугу, эркин аял менен никеге туру, эркин жана кул жубайлардын балдары эркин абалда болгону	170-175-бб.	Кээ бир беренелерде, мисалы 7-б., кожоюнунун үй-бүлөсүнүн мүчөсү катары да каралган
2	Авилумдун баласы	Кулдар сыяктуу укуктук абалы болгон	165-166-бб.	
3	редум, баирум	Падышанын казнасынан аскер жана анын үй-бүлөсү эгин үчүн керектүү мүлк менен камсыздандырылган (тала, бак-дарактар ж.б.), мүлкү өзгөчө коргоого алынган, жарандык фонддон бөлүнгөн, аскер туткунга түшкөндө да мүлкү сакталган; карыздын ордуна берилбеген, аялына кыздарына же белекке берилбеген	34-б. 36-37-бб. 27-б. 38-б.	
<i>Байыркы Индия. Дхармашастра Ману, Манунун мыйзамдары (б.з.ч. II к. – б.з. II к.)</i>				
1	брахмандар	Бардык нерсеге укуктуу, анткени алар адамдардын «мыктылары», төрөлгөнүнөн баштап артыкчылыкка ээ «дхарма» сактоочулары	1.100 1.90	
2	кулдар	Сатылган, ижарага тапшырылган, залогго калтырылышкан	VIII. 163; 415 IX. 48; 54-55.	«даса» түшүнүгү кээ бирде кул дегенди да, кызматкерди да билдирет
<i>Байыркы Рим, XII таблицалардын мыйзамдары, б.з.ч. VI-V кк.</i>				
1	Эркин адамдар	Кулга жаракат келтиришсе, эки эссе төмөн айтып төлөшкөн	VIII, 3	
2	Кулдар	Карыздар кулдар уруулук кылгандыгы үчүн катуурак жазаланган	III. 4-5, VI. 1. VIII.14	
3	плебейлер	Патрицийлер менен никелешүүгө укуксуз	XI.1.	Кийн бул беренени плебе жокко чыгарган
4	патрондор	Клиенттери алдында жоопкерчиликтүү болушкан, б.а. согто клиенттин укугун коргогон. Клиенттин алдында милдеттин аткара албаса катуу жазаланган		
5	клиенттер	Өз патронуна согушта, шайлоодо, саясий күрөштө жардам көрсөтүүгө милдеттүү болгон		
6	Эркиндиккечыгарылганда р	Клиенттерге окшош укуктук абалда болгон, бирок социалдык жана экономикалык жактан өз патронунан көбүрөөк көз каранды болгон	V- табл., 8-б.	
7	Форктор, санаталар	Римдиктердин эң жакынкы коңшулары, рим мамлекети менен келишимдик мамилеледе болушкан, ар кандай бүтүмдөргө катышууга укуктуу, рим жергесинде жер үлүшүн сатып алууга да укуктуу болгон.	5-б., I-табл.	
<i>Орто кылым Англия, Эркиндиктердин Улуу хартиясы 1215-ж.</i>				
1	король	Мамлекеттеги жердеги ээси, туткундун куткараса ал адамдан жеке пособияларды алууга укуктуу, Лондон шаарынын пособие алууга укуктуу	12-б.	
2	шаардык-тар	Мыйзамда каралбаган салык, жыйындарды төлөбөгөнгө укуктуу болушкан Өлкө боюнча өлчөө менен таразалоо бирдиги киргизилген	28-б. 35-б.	
3	Эркин адамдар, көпөстөр	Алар өлкөгө тоскоолсуз кирүү жана чыгууга укуктуу болушкан		

Эки усулдук ыкма катары сунушубуз, бул тиги же бул тема аяктаганда студенттерге семинардык сабакта 5-10 минутага чейин диктант жаздыруу. Анда өтүлгөн тема боюнча, ар бөлүк боюнча негизги терминдерди, түшүнүктөрдү жаздыруу. Анткени кээ бирде студенттер терминдерди, категорияларды туура эмес айтышат, себеби мектепти кыргыз тилде бүтүргөн студенттер орус тилдүү адабиятты колдоно алышпайт. Ошондуктан студенттер лекцияда жазган конспектилер менен гана чектелип калышат да, ошону кайра семинардык сабакта жооп берүүгө аракеттенишет. Бул өзү туура эмес. Семинардык сабактын темалары лекциялык сабактан айырмаланып, теманын лекцияда каралбаган жагдайларына арналышы керек. Биздин пикирибизде, диктантты начар жазган студент китепти, окуу куралды ачып, керектүү терминдерди издөө максатында, өз билимин тереңдетет.

Мисалы, «Кутюмы Бовези» аттуу семинардык сабак өтүлүүдө төмөнкүдөй диктант жаздыруу болот: «Бовези кутюмдары, жаза-кылмыш укугу, борборлоштурулган королдук юстиция, Жогорку апелляциялык сот, нике союзу, бальяж, сенешалдык, Париж парламенти, укуктуу унификациялоо жараяны, германдык укуктун салттары, Салич Чындыгы, канондук укук, шаардык укук, соода укугу, королдун ордонастары, Филипп Бомануар, суверен, теократиялык өлкө, серваж, сейзин, инвестируу, күнөөнүн формасы, жазалоонун түрү жана кылмыштардын кругу, светтик жана чиркөө соттору, королдук жана сеньориалдык соттор, прево соту, сот иммунитетти, жогорку арбитр, вассалитет жөнүндө келишим».

Мисалы «Гайдын Институциялары» темасы боюнча төмөнкүдөй сөздөрдү диктантка жаздырса болот: «Гайдын Институциялары, XII таблицалардын мыйзамдары, стипуляция, Юстиандын институциялары, Рим империясы, займ, Юстиандын дигесттери, нерсеге легисакциялык доо арызы, претордук доо формуласы, Нибур, Беккер, Гешен, патрицийлер жана плебейлер, плебисцит, магистраттардын эдиктери, римдиктер жана перегриндер, трактатка комментарий, сенаттын токтомдору, укуктук адат, жактар-нерселер-доо арыз, эркин төрөлгөндөр жана

эркиндикке чыгарылгандар, мамлекеттик жана жеке менчик, узуфрукт жана сервитут, кул жана господин, пекулий институту, юридикалык жоопкерчилик, манципация, эманципация, конфарреация, субституция жана легат».

Үчүнчү сунушубуз - «Чет өлкөлүк мамлекеттеринин жана укуктарынын тарыхы» курсун силлабусуна сөзсүз түрдө хрестоматиялык адабияттарды кошуу. Албетте, орус окумуштууларынын З.Черниловский, В.Графский, О. Омельченко, К.Батыра, О.Жидкова, И.Исаевдердин, кыргызстандык авторлорунун А.Адамбекова, А.Джоробекова, У. Есенов, Т. Насыровтордун мамлекеттик тилде жазылган эмгектерин студенттерге сунуштайбыз, бирок аларда алгачкы булактардын тексттеринин өзү камтылган эмес. Орус тилде болсо да студенттерге төмөнкүдөй авторлордун чыгармаларын сунуштоо керек, мисалы: «Хрестоматия по всеобщей истории государства и права. Т.2. Под ред. К.И. Батыра и Е.В. Поликарповой. – М.: Юристъ, 2006; Хрестоматия по ИГПЗС: в 2 т. Отв. ред. Н.А. Крашенинникова.- М.: Норма, 2003; Хрестоматия по ИГПЗС: в 2 т. Отв. ред. Н.А. Крашенинникова. - М.: Норма, 2007; ИГПЗС: учебно-методическое пособие Отв. ред. Н.А.Крашенинникова.- М.: Норма, 2007; Антология мировой правовой мысли. В 5 Т. Т.1. Отв. ред. Л.Р. Сюкияйнен.- М., 1999».

Жогорудагы айтылган сунуштар, пикирибизче, студенттин негизги укуктук нормаларга, өзгөчөлөнгөн институттарына, жактарына, укуктук-нормативдик маданиятын талдоого үйрөтөт. Анын негизинде байыркы салттуу укуктук түшүнүктөр менен кийин пайда болгон. Саясий-укуктук концепцияларда ортосунда синтезин байкап, ачып көрсөтө алат. Натыйжада, юридикалык ой-жүгүртүү калыптана баштайт, укуктук тексттер менен өз алдынча иштөөгө үйрөнүп, тексттин принциптеринин маанисин, мазмунун түшүнөт. Демек, келечектеги билими терең юрист керектүү адистик сапаттарга ээ боло алат. Ошону менен бирге студент мамлекеттик-укуктук түшүнүктөрдү өздөштүрүп, салыштырмалуу тарыхый талдоо жүргүзүүсүнө негиз түзүлөт. Келечектеги юристтин жалпы интеллектуалдык денгээли жогорулатуу, кругозорун кеңейтүү абзел.

Рецензент: к.филос.н. Жапаров Д.С.